

УДК 336.71

Мельничук Н.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів

Національної академії статистики, обліку та аудиту

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «БАНК» Й ВИЗНАЧЕННЯ ЙОГО РОЛІ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE DEFINITION OF «BANK» AND DETERMINATION OF ITS ROLE IN ECONOMIC SPHERE

АНОТАЦІЯ

Розглянуто теоретичні підходи щодо визначення дефініції «банк», її економічної сутності та термінологічного трактування. Розроблено систематизацію підходів до визначення досліджуваного терміну. Запропоновано власне трактування сутності дефініції «банк», яке відрізняється від існуючих тим, що передбачає її уточнення шляхом систематизації складових та використання системного підходу. Обґрунтовано роль банківських установ в економічній сфері.

Ключові слова: банк, банківська система, економічна сфера, суб'єкт господарювання, фінансовий посередник, банківська установа, юридична особа, банківський капітал.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены теоретические подходы к определению дефиниции «банк», ее экономической сущности и терминологической трактовки. Разработана систематизация подходов к определению исследуемого срока. Предложено собственную трактовку сущности дефиниции «банк», которое отличается от существующих тем, что предполагает ее уточнения путем систематизации составляющих и использование системного подхода. Обоснована роль банковских учреждений в экономической сфере.

Ключевые слова: банк, банковская система, экономическая сфера, субъект хозяйствования, финансовый посредник, банковское учреждение, юридическое лицо, банковский капитал.

ANNOTATION

Theoretical approaches to defining the concept of "bank", its economic essence and terminological interpretation are examined. The systematization of approaches to determining the investigated period is developed. The paper provides proper interpretation of the essence of the definition of "bank" which differs from existing ones in the fact that it provides clarification by systematizing components and using a systematic approach. The role of banks in the economic sphere is substantiated.

Keywords: bank, banking system, economic subjects, financial intermediary, banking institution, entity, bank capital.

Постановка проблеми. Аналіз сучасної економічної літератури доводить те, що постійний розвиток світової економіки та фінансових ринків, а також посилення конкуренції в усіх сферах торгівлі висуває нові вимоги до діяльності грошово-кредитних установ. Банки становлять невід'ємну частину сучасного грошового господарства, їхня діяльність міцно пов'язана з потребами відтворення. Вони завжди знаходяться та знаходитимуться у центрі економічного життя, обслуговують інтереси виробників, пов'язуючи грошовим потоком промисловість і світову торгівлю, сільське господарство й населення.

В усьому світі банки мають значну владу і вплив, вони розпоряджаються величезним грошовим капіталом, який надходить до них від

підприємств, фірм, держави, приватних осіб тощо. Фактично, банківські установи є серцем господарського механізму кожної країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні основи розвитку банківського сектора економіки досліджувалися як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед зарубіжних варто виокремити таких: С. Дубровська, М. Каджаєва, О. Маркова, Д. Сінкі, В. Сенчагов, Д. Розенберг та ін. Сучасні підходи щодо визначення ролі банківських установ в економічній сфері знайшли відображення у роботах українських дослідників, зокрема: О. Васюренка, О. Гейця, Т. Косова, А. Мороза, О. Циганова та ін.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових робіт із досліджуваної тематики, невирішеними остаточно залишається питання щодо уточнення ролі банків в економічній сфері в сучасних умовах розвитку. Об'єктивна потреба у вирішенні зазначеного обумовлює вибір теми статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних засад сутності дефініції «банк» й визначення ролі банківських установ в економічному секторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкові умови господарювання зумовлюють об'єктивну необхідність у перегляді ролі банківських установ на вплив економічного розвитку країни. А з переходом до грошово-кредитної системи, основою якої є кредитні взаємовідносини не лише між господарюючими суб'єктами, а й між державами, гостро постала потреба у чіткому розумінні суті банків та їх ролі в ринковій економіці. Ключовими якісними характеристиками стану банківської системи країни з ринковою економікою є надійність та фінансова стабільність банків.

У сучасній науковій думці відсутні однозначні трактування сутності дефініції «банк». Існує безліч підходів, щодо її розуміння. В напрямі більш детального вивчення нами запропоновано розподілити різні трактування досліджуваної категорії за такими теоретичними підходами: історичний, законодавчий, правовий, загальноповерховий, функціональний, підприємниць-

кий, фінансово-посередницький, кредитно-інституційний (рис. 1).

Історичний підхід

Традиційно вважається, що поняття «банк» походить від італ. banco, що означає лава, конторка, стіл, на якому середньовічні італійські мінняли розкладали свої монети. Поступово діяльність міннял розширюється до приймання на зберігання грошових коштів, видачі позик за рахунок власних і залучених коштів. З'являються перші банки, які здійснюють розрахункові операції, видають кредити і приймають депозити. Вважається, що перший

банк був заснований у 1171 році у Венеції, а у XIV-XV ст. банкіри вже були потужною суспільною силою [11, с. 25].

Виділяють чотири основні етапи розвитку банківської діяльності: I етап – від античності до виникнення Венеціанського банку; II етап – з 1156 р. до заснування Англійського банку в 1694 р.; III етап – з 1694 р. до кінця XVIII ст.; IV етап – з початку XIX ст. досі [2].

Законодавчий підхід

Згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» банками вважаються юридичні особи, які на підставі банківської ліцензії

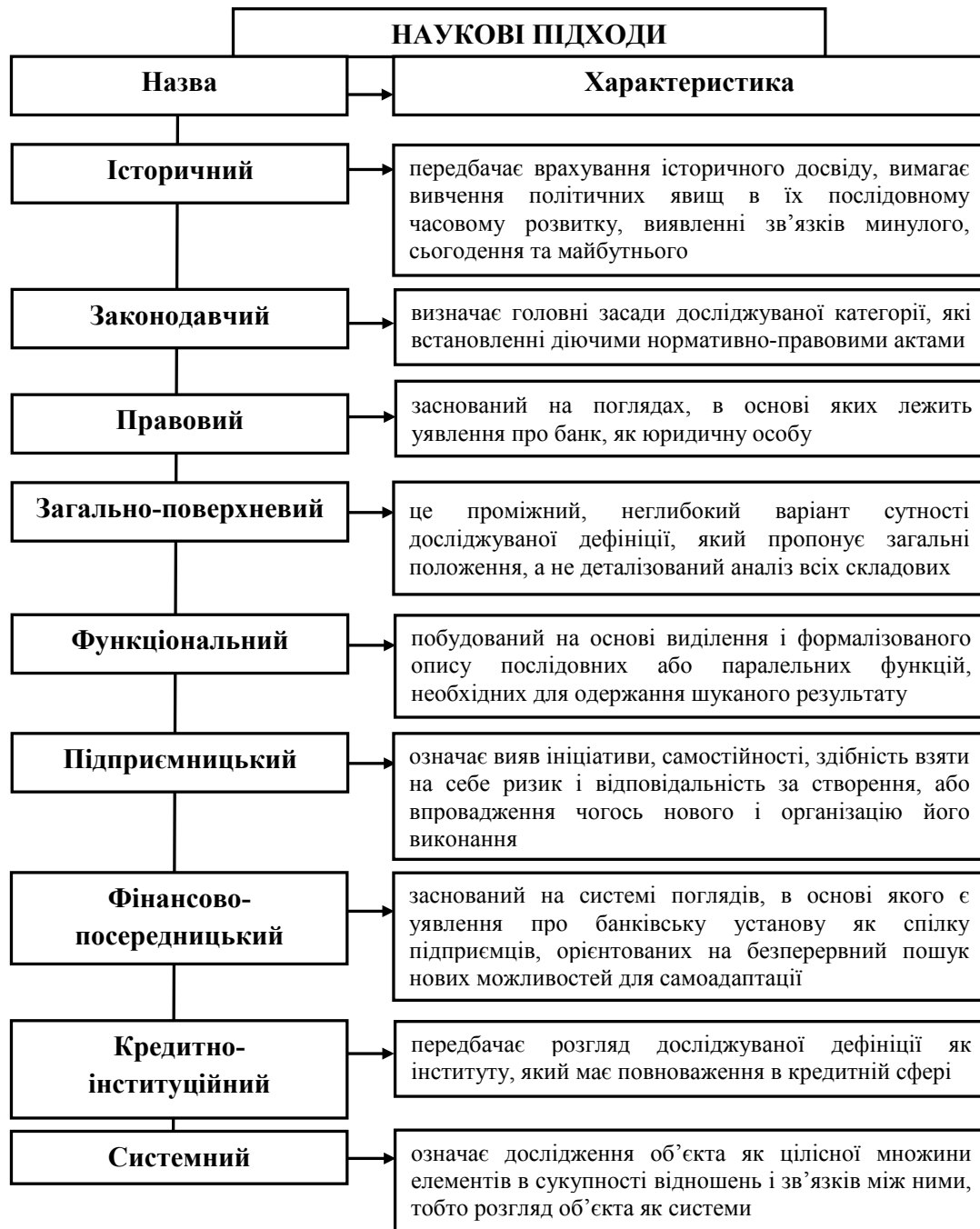

Рис. 1. Підходи щодо розуміння сутності дефініції «банк» *

* складено автором

мають виключне право надавати банківські послуги, відомості про яких внесені до Державного реєстру банків [23].

Правовий підхід

Банк в правовому відношенні – це установа, яка виконує одну чи декілька операцій, віднесених законом до банківської діяльності [29]. У підручнику «Ринок фінансових послуг» під редакцією В. Унінець-Ходаківської: «Банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати фінансові послуги» [24, с. 48].

С. Арбузова вважає, що банком є юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку залучати у вклади грошові кошти фізичних і юридичних осіб та розміщувати їх від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, а також відкривати та вести рахунки [1, с. 36-37].

На думку М. Денисенко, банк – це установа, яка здійснює банківську діяльність і має статус юридичної особи [18, с. 423].

Загально-поверхневий підхід

У «Фінансово-інвестиційному словнику» [30, с. 20] банк розглядається як установа, створена для залучення і розміщення грошових коштів, їх використання шляхом виконання розрахунків, надання кредитів тощо.

К. Маркс [20, с. 427] писав, що банк та банківська система за своєю формальною організацією і централізацією «являє собою наймайстерніше і найдосконаліше творіння, до якого взагалі приводить капіталістичний спосіб виробництва». Інший дослідник О. Петрук [22, с. 10] вважає банком установу, яка акумулює грошові кошти і заощадження, здійснює кредитування та інші операції.

Д.Ф. Сінкі: «Банк – регулююча фірма фінансових послуг» [26, с. 32].

На думку Д.М. Розенберга: «Банк – комерційний інститут, що займається різноманітними фінансовими операціями» [25, с. 42].

Своєю чергою, М. Каджаєва визначає банк як кредитну організацію, яка має виключне право здійснювати всі банківські операції [5, с. 7].

Функціональний підхід

М.Р. Ковбасок пропонує під банком розуміти суб'єкт підприємництва, який виробляє специфічний продукт (платіжні засоби і різноманітні види послуг) із метою отримання прибутку та задоволення потреб державних органів, юридичних і фізичних осіб у його продуктах» [15, с. 74]. Інші науковці, Б. Карпінський та Т. Шира, визначають банк як кредитно-фінансову установу, що зосереджує тимчасово вільні кошти (грошові вклади), надає їх у строкове користування у формі кредитів (позик), стає посередником у взаємних виплатах і розрахунках між підприємствами, установами чи окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей, здійснює операції з золотом, чужоземною валютою та інші функції [13, с. 48].

О.А. Кириченко вважає, що банк – це автономне, незалежне комерційне підприємство, яке має свій продукт. Продуктом у даному випадку насамперед є формування платіжних засобів (грошової маси), а також різноманітні послуги у вигляді надання кредитів, гарантій, доручень, консультацій, управління майном... Діяльність банку має продуктивний характер» [14, с. 14].

Т. Косова, О. Циганова визначають банки як установи, основною функцією яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності й громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій та інших кредитних ресурсів; касове та розрахункове обслуговування народного господарства; виконання валютних й інших, передбачених законом, банківських операцій [4, с. 5].

Своєю чергою, В. Вітлінський вважає банк комерційною установою, котра залучає грошові кошти юридичних та фізичних осіб і від свого імені розміщує їх на умовах платності, забезпечення й терміновості, а також здійснює розрахункові, комісійно-посередницькі та інші операції [17, с. 12]. А інші дослідники [28, с. 482] розглядають банк як фінансову організацію, установу, яка здійснює різні види операцій з грошима та цінними паперами та надає фінансові послуги уряду, підприємствам, громадянам та іншим банкам.

С. Ходакевич під банком розуміє фінансово-кредитну установу, яка на підставі ліцензії НБУ здійснює депозитні, кредитні та розрахункові операції на комерційних засадах [31, с. 89].

Підприємницький підхід

В Економічному тлумачному словнику банк визначається як фінансове підприємство (економічна інституція), що зосереджує (акумулює) тимчасово вільні грошові кошти (вклади, депозити), надає їх у тимчасове користування у вигляді кредитів (позик, позичок), виступає посередником при взаємних платежах і розрахунках між фізичними та юридичними особами, регулює грошовий обіг, випускає цінні папери тощо [10, с. 68].

Автори підручника «Банківські операції» пропонують під досліджуваною категорією розуміти автономне, економічно самостійне, незалежне комерційне підприємство, яке функціонує за умов повної економічної самостійності, партнерських взаємовідносин з клієнтами в межах державного контролю за його діяльністю з боку органів банківського нагляду. Специфіка діяльності комерційного банку визначається його функціями та операціями» [21, с. 5].

Своєю чергою, О. Маркова [16, с. 23] вважає, що банк це підприємство особливого виду, яке організовує і здійснює рух позичкового капіталу, забезпечуючи отримання прибутку власникам банку.

На думку Р.І. Тиркала, І.С. Гуцала, банк – це особливий вид капіталотворчого підприємства, яке мобілізує вільні ресурси клієнтів та

інші грошові кошти, розподіляє їх відповідно до потреб між суб'єктами ринкових відносин, а також надає інші види послуг» [27, с. 9]. Інший дослідник О. Васюренко під банком розуміє універсальне фінансове підприємство, що здійснює професійне управління ресурсами суспільства в їх грошовому виразі й виконує відповідні специфічні функції в економіці на законній підставі та під юрисдикцією державних органів, що забезпечують регулювання та контроль банківської діяльності [8, с. 14-16].

О.І. Лаврушина пропонує таке трактування: банк – специфічне підприємство, яке виробляє продукт, що суттєво відрізняється від продукту сфери матеріального виробництва, він виробляє не просто товар, а товар особливого роду у вигляді грошей, платіжних засобів [19, с. 16].

Фінансово-посередницький підхід

Автори підручника «Основи банківської справи та управління кредитними ризиками О. Геєць, В. Домрачев, С. Лондор вважають, що банк – це посередник, який бере участь у взаємодії продавців та споживачів фінансових ресурсів і водночас діє двома різними способами: залучає кошти від продавців і надає їх на визначених умовах споживачам (позичальникам), що відображається в його балансовому звіті, тобто банк сприяє встановленню прямого контакту між продавцями і покупцями фінансових ресурсів [9]. З. Васильченко розуміє під банком грошово-кредитного посередника, що найбільшою мірою пристосований до концентрації та збереження грошових ресурсів і примноження капіталів, для якого прибуток втрачає своє особливе значення як єдина цільова величина, а стратегія розвитку та функціонування загалом визначається самодостатньою конкурентною поведінкою як самостійного інституту в економіці держави [7, с. 23-24].

Кредитно-інституційний підхід

Т. Костеріна визначає банк як особливий кредитний інститут, який спеціалізується на акумулюванні грошових коштів і розміщенні їх від свого імені з метою отримання прибутку [6, с. 9]. Схоже трактування зустрічається і в електронних ресурсах – це фінансовий інститут, суб'єкт кредитних відносин, який акумулює грошові кошти, розпоряджається і використовує власні та запозичені кошти з метою одержання прибутку [3].

А. Загородній та Г. Вознюк пропонують під банківськими установами розуміти економічні інститути, функціями яких є трансформація грошових потоків, що здійснюється через акумуляцію та розміщення коштів і посередництва в платежах, а також емісія платіжних засобів, що у сукупності через забезпечення безперервності та розширеного характеру суспільного відтворення, сприяє економічному зростанню суспільства [12, с. 100].

Отже, узагальнення наукових підходів до трактування дефініції «банк» дозволяє виокремити крім вище перерахованих – системний підхід

(означає дослідження об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи).

Згідно з системним підходом банк – це суб'єкт господарювання, який задіяний у фінансово-кредитній системі країни, ризикова діяльність якого спрямована на задоволення потреб різних верств населення в сфері розрахунково-кредитних відносин.

Запропоновані теоретичні підходи трактування сутності дефініції «банк» дають можливість не лише розглянути його у всіх його проявах, але й чітко розуміти роль банківських установ в економічній сфері.

Визначаючи роль банківських установ в економічній сфері варто відмітити, що потужна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання в Україні. Зараз вітчизняні банки проходять серйозну перевірку в умовах постійних економічних трансформацій. Однак банківський сектор продовжує посідати одне з найважливіших місць в економіці країни. Адже саме банки є саме тими основними учасниками фінансового ринку, які забезпечують кругообіг фінансових ресурсів, глибоко проникають у всі фази відтворення, в систему виробництва і споживання, охоплюють всі рівні економіки.

Стабільність банківської системи є сьогодні надзвичайно важливим чинником для розвитку економіки країни. Тому необхідно державній владі вжити заходів для відновлення довіри до банківських установ: стабілізувати економічну ситуацію в країні і курс національної валюти, що в поєднанні із припиненням військових дій на сході країни забезпечить підвищення стійкості роботи банків.

Що ж стосується самих банків, то їм необхідно підвищити рівень свого управління ризиками і не з причин законодавчих ініціатив, а в силу доцільності. В умовах підвищення ризиків, якими важко керувати, банківські установи зобов'язані еволюціонувати або ж стати об'єктом поглинання чи ліквідації. Водночас на тлі погіршення якості активів, ефективність банківської системи може зростати. Цьому сприятиме як процес виведення неефективних установ, так і оптимізація роботи інших. Окрім цього, вагомим механізмом підвищення ефективності банківської системи може стати конкуренція між банками, які витримують важкий період та яким вдасться відновлювати довіру населення.

Висновки. Отже, банки займають досить вагоме місце в економіці будь-якої країни. Акумулювання вільних коштів і перетворення їх в капітал визначає роль банків як основних фінансових інститутів, що стимулюють процес нагромадження в господарстві. За своїм місцем в економічній системі банки найближче стоять до бізнесу, його потреб та кон'юнктури, що постійно змінюються. Саме тому ринок висуває банк у число основних, ключових сегментів економічного регулювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арбузов С. Банківська енциклопедія: енциклопедія / С. Арбузов, Ю. Колобов, В. Міщенко, С. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України; Знання, 2011. – 504 с.
2. Банки кредиты: История банковского дела [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://history.banks-credits.ru/>.
3. Банки, їх види і функції. Кредитно-банківська система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1510082738073/politekonomiya>.
4. Банківські операції: навч. посіб. / Т. Косова, О. Циганов. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 372 с.
5. Банковские операции: учеб. для студ. / М. Каджаева, С. Дубровская. – 4-е изд., стер. – М.: Академия, 2008. – 400 с.
6. Банковское дело: учеб. пособие / Т. Костерина. – М.: ММИЭИФП, 2002. – 176 с.
7. Васильченко З. Методологічні аспекти дослідження сутності банківських установ як фінансових посередників / З. Васильченко // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 11-23.
8. Васюренко О. Банківські операції: навч. посібник / О. Васюренко. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 311 с.
9. Геєць О. Основи банківської справи та управління кредитними ризиками: навч. посібник / О. Геєць, В. Домрачев, С. Лондор. – К.: Вид-во Європ ун-ту, 2004. – 237 с.
10. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський): словник / Л. Алексеєнко, В. Олексієнко. – Т.: Астон, 2003. – 672 с.
11. Енциклопедія банківської справи України / ред. В.С. Стельмах; НБУ, Ін-т незалежних експертів. – К.: Молодь; Ін Юре, 2001. – 680 с.
12. Загородній А. Фінансово-економічний словник: словник / А. Загородній, Г. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
13. Карпінський Б. Фінанси: термінологічний словник: навч. посібн. / Б. Карпінський, Т. Шира. – К.: Професіонал, 2008. – 608 с.
14. Кириченко О.А. Банківський менеджмент/ О.А. Кириченко, І.В. Гіленко, С.Л. Роголь та ін. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-прес, 2002. – 438 с.
15. Ковбасюк М.Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств: навч. посібник / М.Р. Ковбасюк. – К.: Видавничий дім «Скарби», 2001. – 336 с.
16. Коммерческие банки и их операции: учеб. пособие / О. Маркова, Л. Сахарова, В. Сидоров. – М.: ЮНИТИ, 1995. – 288 с.
17. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посібник / В. Вітлінський та ін. – К.: Знання, 2000. – 251 с.
18. Кредитування та ризики: навч. посібник / М. Денисенко, В. Домрачев, В. Кабанов, А. Ігнатенко. – К.: Професіонал, 2008. – 480 с.
19. Лаврушина О.И. Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент) / под ред. проф. О.И. Лаврушина. – М.: Юристъ, 2002. – 688 с.
20. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: 1981. – Т. 25. – 537 с.
21. Мороз А.М. Банківські операції: підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пудовкіна та ін. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
22. Петрук О. Банківська справа: курс лекцій / О. Петрук; за ред. Ф. Бутинця. – К.: Кондор, 2004. – 461 с.
23. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
24. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / В. Унінець-Ходаківська, О. Костюкевич, О. Лятамбор. – К.: Кондор, 2009. – 392 с.
25. Розенберг Д.М. Бизнес и менеджмент: терминологический словарь / Д.М. Розенберг. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 464 с.
26. Синки Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках / пер. с англ. 4-го переработаного узд.; под ред. Р.Я. Левиты, Б.С. Пинскера. – М.:1994, Catallaxy. – 820 с.
27. Тиркало Р.І. Банківська справа: навч. посібник / за ред. проф. Р.І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
28. Финансы, денежное обращение и кредит: учебник / ред. В. Сенчагов, А. Архипов. – 2-е изд., перероб. и доп. – М.: ТК Велби, 2004. – 720 с.
29. Фінансові посередники грошового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.Intu.info/book/fof/bs/2011/11-30/page12.html>.
30. Фінансово-інвестиційний словник: словник / Б. Карпінський, О. Герасименко. – Львів: Магнолія Плюс, 2005. – 304 с.
31. Ходакевич С. Сутність банківської діяльності в Україні [Текст] / С. Ходакевич // Банківська справа. – 2013. – № 4. – С. 84-93.